

ÎNCEPUTURILE ȘI MOTIVELE
DEȘNAȚIONALIZĂRII ÎN SĂCUIME

DE

NICOLAE IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

MONITORUL OFICIAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI 3-5

BUCUREȘTI

1936

ÎNCEPUTURILE ȘI MOTIVELE DESNAȚIONALIZĂRII ÎN SĂCUIME

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 10 Iulie 1935

I

Una din marile probleme ale științei despre Români, a acelei « românologie » care se formează dela sine legându-se ramuri până acum strict osebite și păzite cu cea mai mare grijă, nu cumva să se petreacă o « contaminare » între istorici, filologi și etnografi, fiecare închis, cu practice adesea profund științific pedante, în cetățuia lui bine lăcătuită, pe când fiecare ar trebui să știe măcar ceva din domeniul vecin pentru a înțelege mai deplin pe al său însuși, e aceea a desnaționalizării Românilor din Secuime.

Termenul general e greșit. Nu există o singură Secuime, nu există un singur fel de Secuiu, nu există o singură categorie de Români « secuizați ». Se poate fixa ușor o linie supt Carpați unde e vizibilă o pură rasă finică, a staturilor joase și a micilor figuri palide, și o alta, de mare amestec, și cu Sașii, pe marginea sau în apropierea Oltului până la schimbarea lui de direcție către Apus, și, între Români momentan pierduți, sunt două feluri de Români pe cari, în ciuda felului lor de a vorbi, dar în legătură cu aderența, păstrată, la una din cele două Biserici ale noastre, plecate dela același izvor, îi reclamăm, după tot dreptul, pentru desvoltarea unitară a rasei noastre.

Unii, cei foarte vechi, au fost prinși pe locurile lor, — unde au fost, de sigur, năpădiți cândva și de Pecenegi, dela cari vor fi venind elemente de limbă la Secuii de azi și elemente de nomenclatură a muntelui —, de marea colonizare înfăptuită, cum o arată satele cu nume de sfinți și cultul special al Mariei, al Maicii Domnului, de Cavalerii Teutoni, oaspeți, îndată pretențioși, nesuferiți și, la urmă, izgoniți din creațiunea lor, ai regelui în lipsă de oameni pentru locuirea și apărarea vastelor sale teritorii, de cucerire mai mult decât îndoielnică. Dela aceia a rămas câte un nume de așezare rurală, ca mult citata Vlăhiță, și, înainte de toate, o întreagă artă populară, de foarte vechi rădăcini trace, care se învederează mai ales în felul măiestru, de mare originalitate și de nesfârșită complicație isteată, a porților și stâlpilor, casa întreagă fiind, de altfel, întocmai ca aceea pe care o găsim de cealaltă parte a muntelui, în Moldova și, de altmintrelea, în podgoria întreagă, marele rezervoriu al neamului. Un astfel de meșteșug popular nu-l au Ungurii pe niciun alt punct al stăpânirii lor, neregulat și capricios întinsă, de pe urma misiunii de cruciată și a înlesnirilor istorice. De sigur că ar trebui cercetate obiceiuri populare, cântece, superstiții, datine, și la Secuii în aparență mai « Maghiari », studiind și ce viață păstorească e pe acolo, însuși sistemul de « scaune » de judecată, deci *județe*, viind Secuilor dela înaintașii români. Acolo nu știu întru cât se păstrează Biserica și care e adevărata ei valoare activă. Dar, până ce împrejurările îmi vor îngădui, peste câte am de făcut la vârsta mea, o atentă cercetare la fața locului sat de sat, cum se cuvine, n'avem pentru a descoperi pe ai noștri admirabilul mijloc, păstrat din fericire în cărțile bisericești la Românii desnaționalizați din Scaunul Oltului, aceia cari ca, și Secuii, foarte amestecați ca origine, de pe șuvița Târnavelor, intrând adânc până în miezul provinciei, au dat credincioși ostași lui Mihai Viteazul, cei de pe linia carpatică, strâns legați de Moldova, fiind, printr'o frăție firească între ținuturile de țerani liberi, luptători în oastea lui Ștefan-cel-Mare, care-i și avea în samă, dela semi-Românul Matiaș Corvinul la glorioasa victorie defensivă de lângă Vaslui.

Asupra acestora se va întinde comunicația de astăzi, sprijinită pe ce mi-au adus la cunoștință, pe lângă ce știam despre antimisele episcopilor de Roman, împrăștiate în toată Secuimea românească, atârând, printr'un fel de ierarhie populară, de acest Vlădică, de autoritate asupra tuturor regiunilor dintre Siretiu și Târnave, călătoria mea cu membrii Ligii Culturale, dela Brașov la Baraolt și dela Baraolt prin așa-zisul « Sfântul Gheorghe » oficial, de fapt un Sânjorj, în fața Sângiordzului bistrițean, înapoi spre cetatea săsească așezată la poarta Secuimii oltene, cealaltă Secuime scurgându-se firește, cu viața ei păstorească și cu cealaltă, nu spre Sud-Vestul Sașilor, ci spre Răsăritul Românilor din Moldova, spre Agiud, Sascut, Bacău și Roman. Două ținuturi, cu două îndreptări deosebite și, cum am arătat-o vorbind de profunda osebire, în aceeași peninsulă, dintre Suedia și Norvegia, Spania și Portugalia — și așa fi putut adăugi Italia mediteraneană și Italia adriatică —, aceasta, orizontul, perspectiva, țermul de mare sau priporul de munte creează caracterul unei țări și-i determină desvoltarea istorică.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

Acuma câteva luni, în foaia ardeleană din Secuime, *Neamul Nostru*¹⁾, se releva, după hârtii de pe la 1718, privitoare la averea contelui Adam Nemeș, dela Hăghig, cercetat acum de mine, ca și alte posesiuni ale lui, Arpătacul, Micfalăul, satul contelui Mikó, din acea lume de « nemeși » deveniți « grofi » ai regimului austriac, cari au jucat un foarte mare rol în desnaționalizarea Românilor, precum se va arăta mai departe, în legătură cu altă acțiune, adânc socială a lor, un număr de numiri românești în aceste părți: Lângă Pădure (*Lygna Pădure*), Capul Dosului (*Kapu Doszului*), Mălăieștii (*la Malajstie*), ceea ce ar presupune un sat al lui Mălaiu, dar nu e decât o « malaiște », termin pierdut, corespunzând la « miriște », « iniște », « porumbiște », Pârâul Unchiașului (*La Pereo Untyașului*), După Ciutărie (*Dupe Csuterie*), parcul de cerbi și

¹⁾ III, 113. *Documentele vorbesc*. Numiri românești în documente maghiare.

ciute al contelui, Pârăul Țiganului (*La Paruu Cziganoluy*), Lângă Arini (*Lunge Arin*), Fața Budăului (*In Fatza Budejului*).

Tot în acest registru se văd, la începutul secolului al XVIII-lea, între marturi, cele mai caracteristice nume de Români: « Neica Tuia », Nicolae Moldovan, Andrei Nicolae, Pavel, Ioan, Martin Bereș, Ilie Anton, Ioan Petru, Mihai Ațeț, Gheorghe Rocu, Ioan Bogdan, grădinarul, Gheorghe Pursu.

Mi s'a încredințat spre studiu la Sfântul-Gheorghe — dacă e să-i spunem pe acest nume fals — un alt registru, de proporții enorme, din 1781, care cuprinde procesul dintre Francisc Henter dela Sepsi Sântioan (Sepsi İzent-Ivan) și un număr de Secui ostași, un « miles limitaneus pedester », un « miles limitaneus equester », grăniceri ai noii ordine militare iosefine, ca « juzi jurați » și aceștia de o depărtată origine românească, ai satelor Leszno — nume de origine slavă — și Uzon (turcește Uzun, « Lung »). Și acolo se întâlnesc un număr de incontestabili Români: un Ioan Boier (*Boër*), care la origine a fost fără îndoială boier de Făgăraș, ca atâția alții atrași la lucrul din păduri și din fabrici acolo în Secuime, Nicolae, Gheorghe și Ioan Oprea (*Opra*), iobag, ca și mulți dintre marturi, Secui iobăgiți de lăcomia Domnilor sau și ei Români, Vlasie Românul (*Olá*), care e într'o situație mai înaltă, *inquilinus*, Stanciul Baba (*Stántsulj Baba*), Nicolae Tunea (*Túnya*), Radu (*Radulj*) Bordaș (*Bordas*), cu o întregă familie de Bordași sau Bordeiași, Ioan Gligor, pe lângă atâția *agiles* și *libertini* din vechea aristocrație militară secuiască, un *libertinus* însă, Ioan « Alda », din Talpataka, fiind, evident, un Aldea, Român, ca și vecinul său Vlasie Băilă (*Bailla*) și Dumitra Băilă. Apoi Aldică Munteanul (*Aldika Muntjanu*), Stoica, Lazăr, și Stanciu, Drăgan Munteanul, Nițul Todor (*Nitsulj Thodor*), Bulanca Barbul (*Bulántsa Barbulj*), Gheorghe, Stan, Matei și Manea Bulanca, Ioan Comșa (*Komsa*), care e « taxalist » al seniorului, « inquilinul » Șerban Mocanul (*Sorbány Mokány*), Ioan Ion (*Ivon*), Vasile Timarul (*Timár*), deci pielarul, care e și el « inquilin », Gheorghe Sălceanu (*Szelecsánu*), de aceeași calitate, Stan Blidarul (*Blidáru*), al cărui nume trimete, ca în Moldova, la poienile unde se fac blidele, și Gheorghe Blidarul,

Gheorghe Văcarul (*Vacaru*), scris cu ortografie românească, un « Mukács Bájko » (Baicu), un Alexandru « Bibo », care e *miles*. Nu lipsește nici Maria Ioniță (*Iuonicza*), care e o *honestă femina*, văduvă din același sat Talpataka, un Francisc Gazda, trecut la catolici, un Gheorghe Lita, « inquilin », ca și Ioan Crețul (*Kretzuli*), un Ioan « Burtsa », *miles*, un Ilie Homocea (*Homótsa*), un Nicolae Capotă (*Kapata*), un Păstor Ioan (*Passtor*), un « Bailla Plutzkar », atâtea nume românești sigure, în o sută douăzeci și opt de mărturii.

O nouă listă dă pe Gheorghe Vasile (*Vassil*), apoi un Gheorghe Darabant, ca și episcopul de Orade, un Ioan Neagul (*Nyaguly*), iobag, Mihail Pastor, Ioan Costande (*Kosstandi*), un Mihail Baico (*Bajko*), *miles*, un Ioan Baba, un Gheorghe Oprea, un Ioan Bordaș. Numărul total al marturilor e de douăzeci și trei.

O a treia serie mică, tot din 1779, cuprinde pe Ion Drăgan. În alta, găsim pe un Ștefan Pop, câțiva Ciocan (*Tsokán*) și Bador. Încă una dă pe un Ioan Tompa. Aiurea, un Bordaș « Dragamer » (Dragomir), un Ioan « Kurta », un Alexandru BagóJ din Laborfalva, ca și cei însemnați lângă dânsul, între cari cei din neamul Berde sunt strămoșii scriitoarei așa de înzestrată, din vremea noastră, d-na Maria Berde (cu numele de acasă), lângă un neam de Benke, nobili, din cari cunosc pe călăuzul meu prietenesc în America, Nicolae Benchea, pe lângă un Mihai Homocea, un Baico, un Varga, ca femeia care a luptat la 1848 în Munții Apuseni, un Oláh Ștefan, un Todor (numele vine din pronunțarea slavă, rusească, a lui Theodor), un Ștefan « Cserea », *agilis*, un Petru Moldoveanul (*Moldován*), încă odată « Dragamir Nyágully », cu « Pap Nyágully », un Buda, un Ștefan « Kilitza » lângă un « Kiritza Todor », iobag, Ștefan Rațul (*Rátzula*), Ioan « Pay », Ioan din Prejmer (*Prásmar*), iobag, probabil Român, un Dragomir Bordaș, mai mulți « Buts ».

Ei sunt din satele *Szatsva*, *Magyaros*, *Sântion*, *Laborfalva*, *Réty*, *Szotyor*, cu finala românească, *din Kőkös*, *din Lótzfalva*, *din Borosnăul Mic*, *din Doboly-de-jos*, *din Egerpatak*, *din Bita*, *din Komollo*, *din Papoltz* și *Zajzon*.

În urmarea marturilor, un Francisc și un Iosef Vajda, apoi Manea, Matei Neagu, Gheorghe, Stan, Ștan Radu (*Radulj*), un «Komán István», un Ioan Comșa, un Dumitru și Barbu Bularca (*Bárb Bulárka*), un Alde Munteanul (*Algye Muntyan*), mai mulți Tompa, un Ioan «Buxa», un «Marin Vaszi», un Ioan Bodola, un Ioan Stancul (*Sztankuj*), un «Olah Vászi», un Simon «Raduly», un Sigismund «Sorbán», un Nicolae Popp, un Gheorghe «Pakuts», un Oláh Gheorghe, un Ioan Simion și Ștefan «Raduly», un Clemens «Sorbány», și încă un Șerban, un Mihail Oprea, un Ioan Dregany, urmând: Opre Bli-darul, Măcelar (*Matsellar*) Vasile, Gheorghe Văcarul, Ion Tohăneanul (*Takanan*), Sigismund Ciorea (*Csorja*), Stanciu și Ion Munteanul, Ion «Oltyan», Olteanul, Radu Bordaș, «Páskuj Iános».

Ultimele liste au pe «Plotzkár» — ploscarul —, «Boile», Boilă și câțiva membri ai bogatei familii Bulearcă, un Petru Drăgan, un Ioan Voicul (*Vojkully*), un Oprea Bucur, un Oprea Gheorghe, un Coman Munteanul.

Iată ce rezultă din cercetarea a aproape patru sute de marturi, oameni așezați, cu știință de hotare, în vreo zece vechi sate săcuesti.

III.

Documentele pe care ni le dau neprețuitele cărți bisericești ni arată și cele mai vechi origini, o vreme de înflorire românească, în acea libertate militară secuiască de care se învredniceau și Românii, și decăderea, prin îndoita influență: a nobililor, ajunși a stăpâni supt Austrieci pe acești aprigi țerani, a căror cerbice n'o plecase încă nimeni, și a unei preoții atrase pe încetul de cartea stăpânilor și desnaționalizând prin Biserică, adecă mai ales printr'o predică, îndreptată către cei mai de samă și mai bogați și cucerind apoi și pe ceilalți.

Materialul a fost cules doar în câteva ceasuri, fiind numai în parte pregătit de preoții satelor pe care le-am străbătut. Voiu arăta la sfârșit calea pe care trebuie urmate cercetările, și fără cea mai mică zăbavă, întrebuintându-se și tot ce s'a mutat la Sibiiu, cum mi s'a spus, după un ordin al Mitropoliei

ortodoxe: acolo firește că studiul se poate face mult mai ușor, dar, în lupta ce se duce pentru rechemarea la româanism, ar trebui ca fiecare biserică de sat să aibă, în copie sau în publicații, tot ceea ce, plecând de acolo — și chiar și cu alte dovezi — privește trecutul de lungă luptă care se părea ajuns la o totală și definitivă înfrângere.

Dau întâiu textele, în ordinea bisericilor, nu a locului unde se păstrează cartea. Incheierile vor urma.

Pe un *Chiriacodromion* din 1732, București (acuma la Belin):

Când nă (*sic*) am fostu în sat în Arașeu au căzut zăpadă forte mare în luna Mai 2. Popa Vasile, 1767.

Pe o *Evanghelie* din București, 1760:

Acestă sf[ă]ntă și d[um]nezeiască Evanghelie o au cumpărat robii lui D[um]nezeu Oprea birăul și Mihail Morariul din Belin de la popa Radul din Săceale, ca să o dăruiască sfintei besearici din *Belin* acești mai sus numiți creștini. De vror (*sic*) vrea să o priimească, iar, nepriindu-o, să fie volnici ca să o dăruiască unde vor voi dumnealor; 1763, Oct. 11.

823, Septem. 1-iu, s'au legat a doao oară cu cheltuiala prot. Radu Verzea din Satulung, plătind flor. nemțești 6.

Pe un *Octoih* din Târgoviște, 1712 (azi la Micfalău), această uimitoare notiță:

Eu Gheorghie Cantacuzinò, fiiul răposatului Șarban-Vodă, am dat aceasta sfântă carte sfintei biserici den sat de la Buducu, să-i fie de pomană sfintii biserici, Av. 18, let —.

Pe același *Octoih*, însemnarea cuiva dela *Buduc*: danie a unui om «supărat și bolnav și plin de amărăciune».

Tot acolo și *Dumnezeestile leturghii* din 1775, pe care e scris:

Acestă sfântă liturghie s'au cumpăratu de Gheorghe alu popi Dimetrie și s'au dat de pomană mie, popi Bucurù, ca să să pomenească slujind sfânta zirùta [jertfă].

Egy mise köny nyc az Nagy Boros.

Preot Bucur de la Baroșneu Mare.

My Bokor popa válosag goson. Bokor popa Nagy Borsnyai.

Scris-am eu, popa Bucur de la Boroșneul Mare, în luna lui Dechemvrie în 20 de zile. Cine s'ar cumeatca (*sic*) să o fure să fie afurisit de canonul sfi[n]ților celor de la săborălu a toată lumea.

Nagy Borosnyai Bokor pop (încă două semnături).

Pe un *Chiriadromion* de București, 1732, azi la Belin, se cetește o notiță din *Hăghig*:

Pentru această, sf[ăn]tă carte iaste a popi Vasile ot Hăghig. Pentru această am însemnat să mă pomenescă, eu și fomeaia mia Stana, și avem un fiu, anume Ioniță, leatu 1780 (?). Aceasta mi-au rămas mie, fiiului Ionu, ca să să pomenescă numele..., pă preoteasa Ilinca și fii-mieu Me....

Pe un *Mineiu*, Ianuar:

Anul 1818, fiindcă, lăsându fărăgămia [= varmeghia?], am vândutū un Mineiau cu cincize de zloți, nevând lipsă la eclejiia *Micufalu* ăa rumănească, eclejia fiind lipsită de o carte ca această, și am dat bani în luna lui S[e]temvre 19.

Eu Eosiv Eghiridont, morariu la Micuf[a][ău]. Fiind preot popa Nicolae Popovici, iară gocimanu fiind Petrea Andronic, prin sârguința dumnealor, ca să fiu și eu pomenit: Nicolae Popovici.

La Micfalău, pe *Octoiul* din Târgoviște, 1712:

Mi să pare că n'ar fi încăput cărțile ce ș'ar fi scris, aminu (din Scriptură).

Pe *Octoiul* de Sibiiu 1852: David Streza 1854. David Streza, 1867:

Aăsta sf[ăn]tă carte iaste al besearci (*sic*) neunite Grăjarii; s'au cumpărat de robu lui D[u]mnezul (*sic*) Ion Gabor de la parohiia Sijozului prin chivirniseala părinților Davit, parohulū Sijozului, și jupănului Ion Chicid Pop[o]vič, gocimanu, cu treisprăzeaci de ne[m]țești, 13, în anu 1801, luna lui Fevroarie 21. Să fie pomeniți robi lui D[u]mnezeu la sf[ăn]ta leturviie (*sic*): Ion, Mariia, părinți, Vasiliie, Bucura, Radu, Mariia; prin sârquire a mia, dascălu Ilie.

Și abăgii [= iobăgia] s'au stricat pe vreme, la 1849, Inpărat Fransin (*sic*).

Aăsta carte ce să cheamă Apostul au fost păstrat de grijă a părintelui Gheorie Streza, care au fost preot la anul 1855, pe vremea revoluții care s'au început la anu 1849, până au vinit Muscali din Țară, de au scăpat și au împăcat țara Ardealu.

Pe un *Apostol* din 1802:

Pomelnicul Flori Buțu din Bașfalău (nume ca Neagoe Voinea).

Listă de dăruitori:

Zloți nemțești, creștari

Ioan Andronic	I
Gheorghe Andronic	I
Gheorghe Drani	I
Nicolae Po[po]vici	—30
Petru Andronic	I
Ilie Dascăl	I
Ion Andronic	—
Măria a lui Sion Mih[a]i	—30
Mihai Gabor	I
Torder (<i>sic</i>) Andronic	—30
Gheorghe Gabor	1,30
Torder Gabor	I
Marica Ursu	—30
Ioan Gheorghe Drobrîț	—
Gabor tânăr	1,24
Gheorghe Adronic	1,24
Ioan Gabor	2,30
Tordrer Nanțu	—
Ioan Gabor	1,30
Ioan Adronic tamăn	—30
Staan Pechi	1,30
Vasilie Tărza	1,30
Staan Pechi	—30
Mihai Adronic	I
Ilie Gabor	—14
Șarcu	—6
Ioan Roșu	I
Toader Lupu	—30
Gheorghe Adronic	—30
Gheorghe Terza	—6
Simion Suču	—30
Nicolae Gabor	—30
Ioan Nedeca	1,30
Gheorgheș Ohmo	I
Vasile Tomaș	I
Ioan Tomaș	I
Mihai Sath	—2
Vasilie Chicid	1,30
Torder Sathe	—30
Petre Tărza	—30
Vasilie Gabiș	—

Gheorghe Ilie	1
Mihai Gabor	1
Ioan Negra	— 18
Ion Gabor	— 30
Torder Crăcun	— 30
Gheorghe Lu[m]	1,30
Ion Şimon	— 30
Ion Căsta	1,30
Nicolae Cresta	1,30
A[n]drei Negria	— 30
David Căstia	— 30
Staan Moraru	— 30
Ioan Terza	— 30
Iosiv Spiridon	1
Ioan Orsu	— 30
Luca Cărstrici	—
Pavel Satha	— 30

Pomelnicul Radului, ginerele Budului: Paraschiv, Dobra, Teodora, Neagoe, Necşa, Pană, Vochia, Stan Stanov, Anastasachi, Miora, Tososie.

Şi aici nume greceşti de dincolo.

Dechemvrie în usprăzece ni s'au arătat semn de ochin oo.

Eu Petru Popovič, care am scris aici, 1791.

Şi, în sfârşit, pe un *Penticostariu* din secolul al XVIII-lea:

În anul 1842 au fost Paştile în 19 April, şi tot au ni[n]s toată primăvara până la Paşti; Gheorghe Stroe, paroh unit.

Pe un *Apostol* de Râmnic, 1794, însemnare mai nouă:

Aicea însemnăm numele robilor lui Dumnezeu, atât celor vii, cât şi celor morţi, tuturor celor ce au ajutat la aceste sfinte cărţi şi sfinte odăjdii, cum şi la celelalte, ce s'au trimis mai nainte, sfinte cărţi, pentru care cu smerenie ne rugăm.

Pe *Liturghiile* din 1775:

Aceste călemări mi s'au dat de la Nicolae, frate-mieu. Aastă sfântă carte este a lui popi Nicolae de la Glăg[e]rie. Numele celor ce au cumpărat această sfântă liturghie, anume Oprea, Gheorghie, . . . Mărica, Gheorghie, Popa, şi s'au cumpărat de pomeană popii Bucurū de la Boroşineu Mare, anul 1789—1789.

Pe un *Anthologhion* din 1766, Bucureşti:

Scris-am eu, popa Nicolae din ceh Gligărie (= Glăjărie).

Pe *Octoiul* din 1712:

Din cărțile bisericii Micouifalăului; 29 Noem. 839.

Nicolae Gheja protopopu locului.

Am primit darul preoții prin taina credinți întărit în Sibiu, la capela Mării Sale, în ulița Hurezului, în polatu Ex. graf. Tealechi.

Eu Gheorghe Rezat.

Anno 1826, în luna lui Fevruur, 19, zile prin mila lui Dumnezeu în milostiva episcopie neunită pravoslavnică, prin Preaosfinția Sa episc. Vasălie Moga. Datoriu sânt să pomenesc pre priecatinu Andreiu Adam din Daia, că au fost om bun și de omenie.

Eu, Petru Popovici, care am scris această sfântă și dumnezeiască carte: mi'au dat-o mie maica pentru ca să o pomenescu, dacă mi va râdui sf[ă]nta preoție Domnul Dumnezău și o voi pomeni-o până voi avea viață.

Eu Petru Popovici care am scris aice. Eu preoteasa din Marcoșie (*sic*), Comșoe.

Satul tot să știe că mi-au dat-o, anul D[o]mnului 1790.

Pe o carte dela Micfalău:

Sfinte părinte, orcare te vei fi aflând slujând la sf[ă]nta beserecă de la *Sin-gorju* și orcare după vremei te vei afla, te rugăm ca să pome-nești aceste nume la proscomie și când să să săvârșască sfintele taini. Așa te rugăm cu smerenie, și Domnul Nostru Is. Hr. va răsplăti Sfinții Tale cu cuvântul care zice: Întră, Fiule al ascultări, întru bucuria Dom-nului tău; 1804, April 17.

Vii	Morți
Constandin	Constandin
Zoița	Sultana
Ștefan	Până
Până	Ana
Ruxandra	Zoița
	Ioan
Ilinca	Despa
Gligore	Ilinca
Gheorghe	Ioan
Nicolae	Stanca
Maria	Maria
Safta și tot neamul lor.	Sanda
	Ștefan
	Șcarlat
	Constandin
	Gheorghe
	Maria
	Pantazi și cu tot neamul lor.

Satele cercetate și de care se face amintire în aceste notițe sunt acestea:

Belinul, cu un excelent preot, poartă un nume în care e aceeași rădăcină, presupusă maghiară, ca în Belenyés, de unde Beiușul sau Beiușul nostru. Biserica românească, veche, are un turn interesant, asemenea cu al atât de pitorescilor lăcașuri din Nord și din Vest. Pe o culme, ca să fie mai bine văzută, e lărga biserică ungurească nouă, acoperită cu o disgrațioasă calotă sferică.

Românii din generația pe care am apucat-o nu-și știau limba de loc. Au învățat dela venirea regimului românesc unii termini de convorbire usuală. Conștiința și-o păstrează întreagă, ca și numele de familie. Legătura cu biserica e neatinsă.

Un bătrân funcționar comunal, cunoscător de latinește, cum erau odinioară toți Ungurii din Ardeal, mi-a comunicat această inscripție dela începutul secolului al XVII-lea pe un stâlp, arătând că aici era o cetățuie cu turn, de sigur pe locul uneia foarte vechi, probabil anterioară venirii Secuilor.

«Propugnaculum et turris fortissima in nomine Domini aedificatum opera incolarum Beoleon[ensium]».

Foarte interesant e că sute de Țigani, așezați, albi la față, fără niciun element de port propriu, buni enoriași ai bisericii ortodoxe, *vorbind perfect românește*, se află în margine. N'am putut cerceta casele lor, care sunt vrednice, fără îndoială, de toată atenția. Intregul folklore ca și particularitățile de limbă ar trebui să li se studieze. La încercarea de a li arăta că nimic nu-i arată a fi Țigani ei se împotrivesc, afirmând cu energie originea lor deosebită și atât de inferioară.

Sin-Jorjul (aiurea: Sijoz) prezintă pe o carte de biserică din 1804 un pomelnic în care nume ca Zoia, Sultana, Pană, Pantazi, Scarlat amintesc Compania grecească, din care vor fi fost acolo unii negustori, iar nume ca Ruxandra, Despa sunt mai mult din părțile celelalte. Un gocișman conducea comunitatea.

Hăghigul e un vechiu sat săcuiesc.

Micfalăul are un minunat cimitir cu pietre de marmură purtând inscripții numai ungurești, cu numele de familie deformate, așa cum se păstrează și acum; oamenii refuză a se face

însemnări pe pietre în românește. Locuitorii sunt înstăriți și primitivi. Se deosebesc Italienii cari poartă încă vechiul lor nume, ca Valerio. Generația adolescentă cetește ungurește și românește, Italienii cu vădită preferință pentru limba vechilor stăpâni. La parohie se păstrează condica pe care bătrânul preot a însemnat cum au venit oamenii la fabrica de sticlă a contelui Mikó, la «glăjărie», cum au rămas și și-au pierdut graiul. Ei veneau din Săcele, dela Bacifalău.

Familiile Andronic, Terza, Safta, Crăciun, Crâste, Lupu, Ursu se întâlnesc și azi și se păstrează înfloritoare.

Tot aici pe una din vechile cărți e copiată această circulară pentru conscripție a episcopului Ghedeon Nichitici:

«Prea-cucernicilor preoți care vă aflați în eparhia varmeghii Arosului. Am primit această milostivă porâncă de la Domnul Vlădica Ghedeon Nichitič, Martie 5 zile, în care cu milostivire ne porâncește că are a ne înștiința prin milostiva porâncă a părintelui, înălțat crăescul Goberneum, care s'a dat Efebruarie 28 anului curătoriu, supt număr v. 19 st. v[e]c[hiu], prin care arată că a Sa prea-luminată chesaro-crăiasca și apostolicească Mării cu milostivire au porâncit, după gândul său cel împărătesc care are spre găștigarea norociri cei de obște, care sânt de a își conscripție la tot norodul din Mare Prințipalul (*sic*) Ardealului prin rânduiți Domni ai slăvitei [var]meghei, unde și ofițiri de spre partea stării militărești vor fi, neosibind de aceasta pe neciun fel de stare sau rânduiala; care această este spre binele cel de obște, prin care numărul norodului tot, spre creștere au scădere a fi, chiară să va cunoaște; la care a Sa chesariceasca și apostolicească Mărire bine voit a porâci.

La tot norodul cu numele crăesc să să arate ca această conscripție nu să face pentru c[ă]ști[g]ă sau nescar. cruț[are]... pentru singură trebuința conscripției a populației, adecă așezământului norodului după dragoste care are a Sa chesaru-crăiască Mărire cătră norodu, au cugetat. Aceasta așa dară ničen fel de gând strămbu sau împotrivă să nu facă.

Legăturile, atât de curate, cu Săcelele, care nu sunt prea departe, apar din cele mai strânse. Astfel cei din Belin, birăul și morarul, merg acolo să-și capete *Evanghelia* de București, și astfel între Capitala munteană și satul din Secuime se stabilește un raport de cărturărie.

Aceasta la 1763. Șaptezeci de ani mai târziu, refacerea legăturii aceleiași cărți o face protopopul din Satu-Lung, în Săcele, Radu Verzea.

Cea mai veche însemnare, din 1732 e a oamenilor din Buduc. E de pe vremea când generalul Gheorghe Cantacuzino, fost Ban oltean și cu speranță de Domnie, rătăcia prin provinciile Împăratului.

Din Moldova, dela Neamț, care, prin călugării săi, a trebuit să aibă neconținute și strânse raporturi cu partea corespunzătoare din Ardeal, vine la Belin *Panihida* din 1848 încă. Tot de acolo, la Haghig *Tedeumul* din 1861, cumpărat dela preotul Teodor Totolici.

Un frumos tetrapod, lucrat cu floarea secuiască, dar purtând o inscripție cu litere cirilice, așa de caligrafic meșteșugite, încât o parte nu se înțelege, vine dela băile *Mălnaș* vecine. El are ca parte legibilă aceste rânduri:

1800 acest iconostas s'au făcut de du[mnea]lui jupănul Mărin la biserica . . . Mănarului neunită pentru pomenirea la hramulu cu Sf. Neculae.
Iacobo cinalto Iancio Sainuval sivalta.

Domnul de pământ strânge oameni de oriunde: îi adună din Săcele, din părțile Făgărașului. Ca și Italienii de dăunăzi, ei nu sunt înrădăcinați în satul cel nou, ca la « noul sat al contelui Mikó » Micuifalău. Iobagi, ei n'au legături cu Secuții ostași și nobili. Preotul, măgulit la Curte, cedează. El începe a adăugi la o românească puțin șovăitoare o ungurească abia înseilată; se va desvolta *aceasta din urmă*.

Așa face la Boroșnăul Mare popa Bucur, așa face popa Terzea la Micfalău. Dispare tradiția bunului părințel, Nicolae Popovici, care transcria orice, și povestea lui Achirie și Anadam și minuni de prin cărți tipărite și manuscrite, și a unei femei, ca mama lui Petru Popovici, Comșoia, care-i dăruia fiului o carte dacă se va putea face popă, și acesta făgăduia a o pomeni ca mulțămintă, câtă-i va fi viața. Curentul a pornit, și el va îneca orice conștiință șubredă, mai ales că organizația apărătoare lipsește.

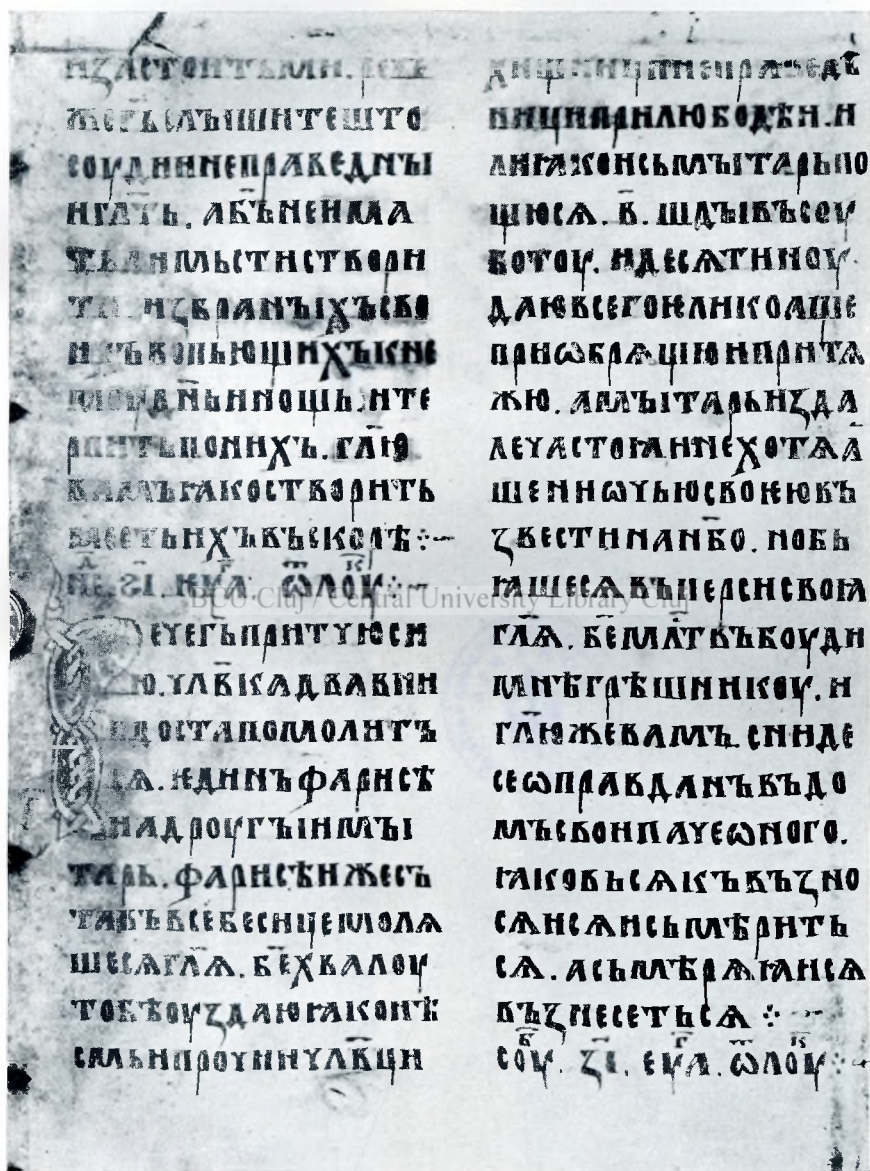
Din așa de puțin, lucruri luate într'o singură zi, din fugă, a putut ieși atât de mult ca încheieri generale, ca înțelegere a unui întreg proces etnic atât de mult legat de viața noastră națională, la lipsurile și îndreptările căreia trebuie să ne gândim așa de serios.

Ceea ce trebuie făcut, răbdător și migălos, în largi proporții, e o îndoită operă:

Orice carte din Ardeal, mai ales din asemenea părți, trebuie scotocită și notițele de pe ea clasate și publicate. Tinerilor seminariști li s'ar putea impune aceasta în legătură cu examenele lor, fixându-li-se o regiune determinată. Cine nu poate ceti, să fotografieze, și poate că fotografia ar trebui luată și de aceia cari-și închipuie doar, adese ori, că au cetit bine.

Dar, pe alături, o statistică generală a tuturor registrelor și pieselor din arhivele publice și mai ales a judecătoriilor nu trebuie să întârzie, înștiințându-se funcționarii; uneori fără simțul răspunderii lor, că ei n'au dreptul de a distruge sau a vinde acest material, care ne poate ajuta să reconstituim viața unui neam împiedecat așa de multă vreme, aproape două milenii, de a ieși la plină lumină a publicității.

Căci istoria Românilor din Ardeal trebuie scrisă sat de sat, cu preoții și țeranii lor, ca să se vadă că *am fost și cum am fost*.

Foaie dintr'o *Evangelie* slavonă pe pergament, din Săcuime (secolul al XVI-lea)

